

УДК 81'373.423:634/635:81'243

ЯНІНА ТАГІЛЬЦЕВА
(Полтава)

**ТЕРМІНОЛОГІЧНА ОМОНІМІЯ В НОМІНАЦІЯХ
ОВОЧІВ ТА ФРУКТІВ СУЧАСНОЇ
АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ**

Ключові слова: мовознавство, термін, номінація, омонім.

В англійській мові поширеним є явище омонімії. Велика кількість омонімічних одиниць свідчить про тенденцію збереження і стійкості цих елементів. Омонімія – це своєрідний спосіб вияву словникового складу мови поряд із синонімією, антонімією, паронімією та ін. Відомий російський лексиколог і лек-

сикограф Л.В. Махаловський відзначає, що на сьогодні омонімія залишається менш вивченою, ніж інші прояви асиметрії мовного знака – такі, як полісемія, синонімія, антонімія [1, с. 3]. У сучасному мовознавстві існують системні дослідження омонімічних систем німецької мови (О.А. Шаблій), французької мови (Н.В. Новоселова), китайської (Ч. Юйпин), польської (Ч.П. Кусаль) та ін. Декілька наукових праць присвячено явищу омонімії в сучасній англійській мові. Д.М. Новіков детально вивчав розмежування полісемії та омонімії у світлі когнітивної лінгвістики (2001). І.С. Губанова представила структурно-квантитативну характеристику омонімії в сучасній англійській мові (2010). Дисертаційна робота П.В. Середи (2013) присвячена вивченню омонімії та багатозначності на матеріалі російської й англійської мов.

У центрі уваги нашого дослідження – омонімія в різних терміносистемах сучасної англійської мови. Специфіка вияву цього мовного явища в термінологічній лексиці полягає в тому, що тут воно представлене міждисциплінарною, міжпредметною) омонімією термінів, коли один і той самий фонетичний комплекс співвідноситься з таким же об'єктом дійсності, проте наповнюється різним змістом, оскільки цей об'єкт виступає предметом вивчення різних наук.

Загалом у мовознавстві науковці виокремлюють внутрішньогалузеву та міжгалузеву омонімію. Перша представлена обмежено у мовній системі. Тоді як міжгалузєва омонімія набула більшого поширення і являє собою великий спектр питань, що підлягають цілісному вивченню.

Міжпредметна омонімія є результатом ретермінологізації – семантичної еволюції слова при переміщенні його з однієї галузі знань в іншу та при зміні сфери вживання терміна. При цьому певний термін-омонім має домінуючу семантику – значення, з яким він уживається найчастіше, яке закріпилося мовними користувачами.

Проблеми міждисциплінарної омонімії в сучасній англійській мові представляють науковий інтерес для лінгвістів. Дослідниця І.Б. Тихонова проаналізувала специфіку омонімії в термінології нафтопереробки (2008). Науковець Л.О. Чернишова вивчала такі поняття, як галузева національно-когнітивна омонімія та внутрішньогалузева системна омонімія (2012). Під першим явищем вона розуміє «одиниці, що входять у загальне для британців та американців «ядро» термінів, проте їхній обсяг значень не збігається» [3, с. 33]. Друге поняття мовознавець трактує так: «Коли термін уходить у різні підгалузі галузевої термінології, він зберігає лише свою матеріальну оболонку, а його семантичне наповнення повністю змінюється. Такий вияв неоднозначності можна охарактеризувати як внутрішньогалузєву системну омонімію» [3, с. 33].

Нашою метою є дослідити особливості вживання термінів-омонімів із домінуючою семантикою, пов'язаною з номінацією овочів і фруктів. Ця проблема донині залишалася лакуною в сучасному мовознавстві. Її цілісне вивчення сприятиме подальшій розробці теоретичних питань про мовне явище омонімії та дослідженню актуальних питань лексикології сучасної англійської мови.

Розглянемо повні омоніми-терміни, які належать до однієї частини мови і у яких збігаються всі системи форм.

Лексема *carrot* традиційно використовується в ботанічній терміносистемі на позначення овочу (морква). Зустрічаємо цей термін у мові ділового спілкування з іншою семантикою – хабар. У лексиці модної індустрії *carrot* трактується як штани-банани (вільний крій штанів зі звуженим низом). Також цей термін функціонує із семантикою кольору – рожевий.

Згідно з нашими спостереженнями, номен *potato* властивий не лише лексиці сфери рослинництва. Так, у юриспруденції словосполучення *hot-potato issue* позначає скрупульозне питання. У техніці *potato chip* – дуже викривлене колесо. Терміносистема військової справи містить такі поняття, як *potato grip* (рукоятка керування вогнем) і *potato-masher* (ручна граната з довгою ручкою). Ця лексема функціонує також у галузі політики. Так, термін *hot potato* виступає із семантикою «гаряче політичне питання».

Міжпредметною омонімією відзначається термін *bean*. Він функціонує у близько 50 галузях. Одне з найпоширеніших значень це поняття має у ботаніці – біб, квасоля. В іхтіології – це риба-горобець, у гірській справі – дрібне вугілля. В електроніці *bean* виступає складником двокomпонентного терміна *bean-bag* на позначення гнучкої пластикової оболонки. Як компонент фінансової лексики термін *bean counter* позначає бухгалтера, що скрупульозно здійснює розрахунки. Широко представлена ця лексема у терміносистемі галузі програмування: *bean properties* (властивості компонентів), *bean provider* (розробник компонента), *enterprise bean* (корпоративний компонент), *message-driven bean* (сутнісний об'єкт), *session bean* (сеансовий об'єкт) тощо.

Омонімічні еквіваленти в різних сферах діяльності має ботанічний термін *pea* (горох). Так, у морській справі: *pea* – носок якоря, *pea-coat (-jacket)* – бушлат, *pea-soup fog* – густий туман. У будівництві ця лексема виступає на позначення будівельного матеріалу (гравію): *pea gravel* – дрібний гравій, *pea stone* – морський гравій.

Міждисциплінарна омонімія простежується в семантичних межах лексеми *onion*, що функціонує в таких галузях, як рослинництво (*onion* – цибуля), військова справа (граната), геологія (*onion-marble* – зелений римський мармур), іхтіологія (*onion-eye* – північний довгохвіст), поліграфія (*onion skin* – тонкий лощений папір), текстильне виробництво (*onion braid* – шнур із декількох стренг).

Серед назв овочів міжпредметна омонімія властива номену *marrow* (кабачок), що вживається також у медицині зі значенням «кістковий мозок», у психології – «мозок». Функціонує цей термін і в галузі кулінарії із семантикою «м'якоть плода». В арсеналі загальної лексики ця лексема представлена доволі різнобічно, з таким семантичним наповненням, як суть, основа, дружина, товариш, рівня.

Конструктивним компонентом кількох терміносистем англійської мови виступає така номінація овочу, як *pepper*. У мові повсякденного спілкування це поняття позначає енергію, жвавість, темперамент. Металургійна лексика містить термін *pepper blister* (накопичення невеличких підкоркових бульбашок). Лексема *pepper* є складником орнітологічного терміна *black-billed pepper-shrike* (чорноклювий папуговий віреон). У соціології *pepper mace* – балончик зі сльо-

зогінним газом. Також ця мовна одиниця виступає у термінології текстильного виробництва (*pepper trash* – домішки, що важко виділяються, *salt-send pepper* – грубе сукно), ентомології (*pepper-and-salt moth* – п'ядун березовий), сленгу (*Dr.Pepper* – безалкогольний напій, *pepper-and-salt* – сувора догана, *pepper castor* – револьвер, *salt and pepper* – марихуана поганої якості).

Під явище ретермінологізації підпадає термін *turnip*, що в ботаніці позначає ріпу. Проте ця лексема набуває семантичного розвитку в таких мовних дискурсах, як ентомологія (*red turnip beetle* – листоїд рапсовий, *turnip aphid* – попелиця гірчична листова, *turnip moth* – совка озима, *turnip fly* – муха літня капустяна) і сленг (*turnip* – дурень, кишеньковий годинник).

Таким чином, омоніми репрезентують результат ретермінологізації, що позначає зміни в семантичному плані. Так, термін *pumpkin* як номінація овочу (гарбуз) і *pumpkin* як самовдоволенна людина сприймаються як семантично віддалені поняття і визначаються омонімами в силу віддаленості їхніх предметних сфер. Існують інші семантичні варіанти цього корелята: *pumpkin* – місяць, сонце, провінційне містечко, глухомань, красунчик, голова людини тощо.

Згідно з нашими спостереженнями, до дисциплінарних корелятів в англійській мові належать також ті терміни, домінантною семантикою яких є номінація фруктів. Так, лексема *pineapple* має омонімічні еквіваленти у таких галузях, як архітектура (флерон шишкоподібної форми), військова справа (лимонка). Термін *grapes* функціонує у медицині (на позначення гемороїдальних вузлів), у військовій та історичній лексиці це картеч, у ветеринарній медицині – мокрець (у коня).

Зазначимо, що назви фруктів часто представлені у термінологічній системі військової галузі, серед них: *cherry* (новачок, молодий солдат), *orange* (проти-вник), *grapes* (картеч).

Економічна терміносистема англійської мови має у своєму складі такі лексеми з домінантною семантикою назв фруктів, як *melon*, *plum* (значний додатковий дивіденд, надзвичайно високий прибуток).

Назви фруктів активно функціонують в англійській мові повсякденного спілкування. Так, *lemon* – непотрібна річ, неприємна людина, невдаха; *olive* – гудзик овальної форми.

Міжпредметною омонімією відзначається термін *fig* (інжир). У мові повсякденного спілкування це вбрання, стан, настрої, у технічній сфері – цифра, схема, малюнок, у ветеринарії – нарост на ногах коня.

Лексема *kiwi* характерна для орнітології, авіації (службовець льотного складу), банківської справи (новозеландський долар).

Результатом ретермінологізації є переважно ботанічний корелят *lime* (різновид лимона, липа). У загальній лексиці це поняття виступає на позначення вапна, накипу, пташиного посліду. У хімічній сфері це окис кальцію.

Серед назв овочів та фруктів спостерігаємо часткові омоніми – слова, що належать до різних частин мови, проте графічно й фонетично ідентичні. Так, *cherry* – вишня (іменник), майже новий, недосвідчений (прикметник), *plum* – слива (іменник), повний (прикметник), *bean* – біб (іменник), гарячий (про коня)

(прикметник). Виділяємо й такі омонімічні моделі, як іменник – дієслово: *fig* – інжир, прикрашати, поновляти; *peach* – персик, зводити наклеп, теревенити; *pepper* – перець, осипати, стріляти, сварити.

Номінації овочів і фруктів мають свої еквіваленти серед таких лексичних груп, як антропоніми (*Pepper, Cherry* – імена людей), топоніми (*Orange* – місто в Австралії), колороніми (*aubergine* – темно-бузковий, *grapes* – червоно-бузковий, *lemon* – лимонно-жовтий, *orange* – помаранчевий, *olive* – оливковий, *peach* – персиковий, *plum* – сливовий, *mulberry* – темно-червоний). Назви фруктів у англійській мові прочитуються в ініціальних абрєвіатурах звукового типу, якот: *BANANA* (Basic Allocation Negotiable Across Network Access), *PEAR* (Personal Education Assistance And Referral, Process Effectiveness Assessment Report, passive electronic advanced receiver), *PEA* (Project Expenditure Assessment, Physical Education Association, Public Environmental Analysis), *FIG* (financial-industrial group, Fishing Industry Grants, Furniture Interiors And Gardens), *PLUM* (Price Lookup Universal Management, Portable Library Unit And Monitor), *APPLE* (Advanced Pupils Pursuing Learning Experiences, Academic Personal Professional and Leadership Education, A Post Psychiatric Leisure Experience). Як бачимо, явище міжпредметної омонімії спостерігається в межах самих абрєвіацій. Абрєвіаційні омоніми функціонують у таких галузях, як освітня, економічна, океанографічна, військова, інформаційні технології та зв'язок тощо. Тож вищезазначені «скорочення мають не тільки різні значення, а є засобом для вираження різних денотатів, що функціонують у зовсім різних сферах людської діяльності» [2, с. 166].

У сучасній англійській мові назви овочів і фруктів, набуваючи метафоричного або метонімічного вираження, виступають складниками ідіом. При цьому, як відомо, компоненти ідіом утрачають свою лексичну самостійність, а ідіоматичний вираз має цілісне значення. Активно функціонує у складі стійких словосполучень номен *bean: to be full of beans* (бути енергійним), *I haven't got a bean* (не мати ні гроша), *spill the beans* (розкрий секрети). Як бачимо, компонент-назва *bean* у структурі ідіоми вживається для характеристики людини, її фінансового та соціально-економічного стану. Зустрічаємо також ідіоматичні вирази з назвами інших овочів і фруктів, що вказують на зовнішні риси людини (*like two peas in a pod* – схожі як дві краплі води), емоційний стан (*to go bananas* – нервувати), характер виховних методів (*a carrot and stick* – метод батога і пряника), важливість явищ дійсності (*it's a hot potato* – це скрупульозна тема, *a second bite of the cherry* – ще одна спроба).

Таким чином, проведений аналіз лексем, що виступають номінаціями овочів і фруктів, показав, що міжпредметна омонімія є характерним семантичним явищем для цієї категорії термінів у сучасній англійській мові. На нашу думку, основним шляхом утворення термінів-омонімів є переосмислення значення англійських загальноживаних слів при застосуванні в різних терміносистемах та їхня асиміляція. Активне утворення та функціонування міжгалузевих омонімів приводить до заміни традиційної термінології новою науковою лексикою, що набуває особливого значення на сучасному етапі розвитку мов, зокрема англійської як мови, особливо багатой на омоніми, та потребує подальшого системного вивчення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Махаловский Л. В. Теория лексической и грамматической омонимии / Л. В. Махаловский. – М., 2007. – 248 с.
2. Тихонова И. Б. Проблемы омонимии в английской терминологии нефтепереработки / И. Б. Тихонова // Вестник Волгоградского государственного университета. – 2008. – С. 164–166. – (Серия 2: Языкознание).
3. Чернышова Л. А. О явлении национально-когнитивной омонимии в отраслевой терминологии / Л. А. Чернышова // Вестник МГОУ. – 2009. – С. 31–35. – (Серия: Лингвистика).

ЯНИНА ТАГИЛЬЦЕВА

ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКАЯ ОМОНИМИЯ В НОМИНАЦИЯХ ОВОЩЕЙ И ФРУКТОВ СОВРЕМЕННОГО АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Статья посвящена изучению процесса терминологической омонимии в современном английском языке. В центре исследования – номинации овощей и фруктов, которые имеют омонимические эквиваленты в разных терминосистемах. Рассматриваются способы образования терминов-омонимов и определяется их значение на современном этапе развития английского языка.

YANINA TAGILTSEVA

TERMINOLOGICAL HOMONYMY IN NAMES OF VEGETABLES AND FRUITS OF MODERN ENGLISH

Ключевые слова: *языкознание, термин, номинация, омоним.*

The article is devoted to study of terminological homonymy process in modern English. The research is focused on names of vegetables and fruits which have homonymous equivalents in different systems of terms. The ways of formation of terms-homonyms are considered. Their importance in development of modern English is identified.

Key words: *linguistics, term, nomination, homonym.*

Одержано 25.12.2013 р.